

УДК 340:349

О. І. Миколенко, канд. юрид. наук, доц.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра адміністративного та підприємницького права,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЧИ ІСНУЮТЬ КОМПЛЕКСНІ ГАЛУЗІ ПРАВА?

Аналізуються різні точки зору вчених щодо класифікації галузей права. Пропонується виділяти в системі права України фундаментальні, основні, спеціальні і комплексні галузі права, де комплексні галузі розглядаються не як система норм права, що вже належать до інших самостійних галузей права, а як галузі, що формуються за специфікою предмета і методу правового регулювання.

Ключові слова: галузь права, галузь законодавства, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, класифікація галузей права, комплексні галузі права.

Труднощі, що пов'язані з виникненням нових галузей права своєю суттю, обумовлені проблемами, які не знайшли відповідного свого розв'язання в теорії права. До них слід віднести питання співвідношення права і законодавства, поняття галузі права, критеріїв поділу права на галузі — в першу чергу предмета и методу правового регулювання.

Різноманітність точок зору вчених з проблемних питань у цій сфері не дає змоги приділити всім їм відповідну увагу, але деякі з них викликають особливий інтерес. До таких цікавих і актуальних для юридичної науки питань відноситься питання про співвідношення галузі права і галузі законодавства, а також класифікація галузей права. Розв'язання цих питань має не тільки теоретичне значення, яке полягає в єдиному розумінні та визначенні правових категорій вченими, але й практичне значення, яке полягає в розробці та вдосконаленні законодавства України в певній сфері суспільних відносин. Наприклад, адміністративно-процесуальне право сьогодні більшістю вчених характеризується як правовий інститут адміністративного права, тому його розробкою та вдосконаленням займаються всі вчені, які є спеціалістами в сфері адміністративного права. Відсутність вчених, які спеціалізуються тільки на особливостях адміністративного процесу, призводить до того, що адміністративно-процесуальне законодавство є одним з найбільш неефективних галузей законодавства, де існує багато прогалин та протиріч. Це, в свою чергу, відбивається на якості практичної діяльності багатьох державних органів. Якщо характеризувати стан законодавства України, що регулює порядок провадження в справах про адміністративні проступки, то до таких значних недоліків слід віднести: відсутність визначених строків адміністративного розслідування; відсутність законодавчо визначених стадій провадження; відсутність правових наслідків за порушення процесуальних норм; розмитість положень, які встановлюють коло осіб, що мають право складати протокол про адміністративні правопорушення тощо. І всі ці недоліки існують в найбільш систематизованій сфері адміністративно-процесуального законодавства.

Тому метою статті є обґрунтування існування такої галузі права як адміністративно-процесуальне право, що призведе до виникнення вчених-спеціалістів у сфері адміністративного процесу і дасть розвиток юридичній науці та позитивно відіб'ється на стані правотворчої і правозастосувальної діяльності державних

органів. Але для цього необхідно з'ясувати, яке місце займає адміністративно-процесуальне право в класифікації галузей права України.

Так, розглядаючи класифікацію галузей права, одні вчені з повною впевненістю виділяють основні, спеціальні і комплексні галузі права [1, 86], інші, — погоджуючись з існуванням основних і спеціальних галузей, категорично висловлюються проти виділення комплексних галузей права, вважаючи, що комплексними можуть бути тільки галузі законодавства [2, 719-721].

Прибічники комплексних галузей права не можуть переконливо обґрунтувати причини їх існування і розкрити їх правову природу. Основний аргумент, який пропонується вченими для доказу існування комплексних галузей права, полягає в специфіці предмета правового регулювання та в існуванні з цих питань систематизованого законодавства України.

Такі докази можна зразу ж відмести, бо, по-перше, галузі законодавства теж формуються в залежності від предмета правового регулювання, по-друге, систематизацію законодавства не можна відносити до критеріїв виділення того чи іншого виду галузей права. Наприклад, адміністративне право України і сьогодні має тільки два систематизованих нормативних акти (Кодекс України про адміністративні правопорушення, Митний кодекс України), які не охоплюють собою всю специфіку суспільних відносин, що регулює адміністративне право як галузь права. Якщо брати до уваги критерій існування розвинутого систематизованого законодавства, то адміністративне право слід було б називати тільки галуззю законодавства, бо ні Адміністративно-процесуальний кодекс України, ні Адміністративний кодекс України не прийняті Верховною Радою України і не діють.

Вирішення питання співвідношення галузі права і галузі законодавства дуже важливе для юридичної науки. Якщо це єдине одне і те ж юридичне поняття, то не виникає ніяких заперечень стосовно існування матеріальних комплексних галузей права. Але дивує ставлення вчених, які доводять існування матеріальних комплексних галузей права і водночас розрізняють поняття *галузь права* і *галузь законодавства*. Так, В. Н. Протасов [3, 110] розмірковує, що “комплексна галузь не може бути тільки галуззю законодавства, бо система законодавства і система права — це хоч і не тотожні поняття, але разом з тим тісно взаємозв’язані системи: право — це інформаційно управлінська система, а законодавство — система, призначення якої — зберігати правову інформацію та оптимізувати її використання. Тому не можна говорити про формування комплексних утворень в законодавстві і не бачити відповідних змін в системі права”. В. К. Мамутов [4, 91] у своїх роботах писав, що “заперечення існування в системі права галузей, які є в системі законодавства, не може служити позитивною основою вдосконалення відповідних галузей законодавства”. Як бачимо, серйозних науково обґрунтованих аргументів у прихильників комплексних галузей права нема.

Виникає питання, — існують комплексні галузі права чи ні? Незважаючи на зазначену критику з упевненістю стверджуємо — існують. Але зміст та критерії виділення цих галузей права слід переглянути. Для цього необхідно по-новому проаналізувати види галузей права.

В основі класифікації права на галузі, безумовно, лежать предмет і метод правового регулювання. Але, на наш погляд, в основу класифікації галузей права слід вкладати пріоритетне значення одного із критеріїв у формуванні галузі права. Тобто, в залежності від того, який критерій було покладено в основу об'єднання правових норм у галузь права, їх можна розподілити на:

1. Галузі, в об'єднанні яких більшу роль відігравав метод правового регулювання. Їх особливості виявляються в тому, що об'єднані та врегульовані ними суспільні відносини розкидані на всьому полі соціальної поведінки і збираються в предмет галузі права на тій підставі, що потребують юридично однорідних

прийомів регулювання, і це легко проілюструвати на прикладі адміністративного, цивільного і кримінального права.

2. Галузі, в об'єднанні яких більшу роль відігравав предмет правового регулювання. Їх особливості виявляються в тому, що вони регулюють специфічну сферу суспільних відносин, але використовують при цьому методи правового регулювання інших галузей права (методи адміністративного чи цивільного права). Раніше ці галузі права були правовими інститутами відповідних галузей права. Але тут необхідно все-таки звернути увагу вчених на те, що чітких науково обґрунтованих критеріїв, згідно з якими відповідний правовий інститут перетворюється в галузь права, сьогодні немає. До таких галузей права вчені відносять, наприклад, фінансове право, трудове право і т. ін..

3. Галузі права, в формуванні яких одночасно брали участь, як предмет, так і метод правового регулювання. Саме такі галузі, на нашу думку, слід називати *комплексними галузями права* і вкладати в них інший зміст, ніж це прийнято в юридичній літературі.

Як правило, комплексними галузями права називають галузі, які складаються з норм інших галузей права [1, 86]. Такий підхід, на нашу думку, є неправильним, бо таке визначення можна використовувати тільки при характеристиці комплексних галузей законодавства [2, 721]. Існування такого визначення обумовлюється, передусім тим, що так вчені, які працюють у відповідній сфері, намагаються обґрунтувати існування комплексних галузей права, які базуються на матеріальних нормах, включаючи в себе іноді і норми процесуального характеру (наприклад, господарське право, екологічне право і т.ін.).

Комплексними, на нашу думку, є галузі, які, по-перше, мають специфічний предмет правового регулювання, тобто суспільні відносини, що регулюються цією галуззю права, розкидані на всьому полі соціальної поведінки, належать різним соціальним сферам і, при цьому, не регулюються іншими галузями права; по-друге, мають специфічний метод правового регулювання, який являє собою цілісну систему різноманітних юридичних прийомів дії на предмет. Тому комплексними галузями права впевнено можна назвати тільки процесуальні галузі права (кримінально-процесуальне, цивільно-процесуальне і адміністративно-процесуальне право). Наприклад, характеризуючи адміністративно-процесуальне право як галузь права, можна відмітити, що: 1) предметом правового регулювання тут виступають державно-власні організуючі відносини, які виникають у процесі правотворчої та правозастосувальної діяльності органів державного управління, а також інших організацій, якщо це передбачено чинним законодавством; 2) методом правового регулювання виступає система юридичних прийомів, які обумовлені предметом та метою адміністративно-процесуального регулювання [5, 172-173].

Отже, можна запропонувати таку класифікацію галузей права:

1. *Фундаментальні галузі права.* До таких галузей слід віднести конституційне право України, тому що норми цієї галузі права встановлюють основні нормативні начала розвитку інших галузей.

2. *Основні галузі права.* Як зазначалося, при формуванні таких галузей права пріоритет віддавався методу правового регулювання (цивільне, адміністративне, кримінальне право).

3. *Спеціальні галузі права.* При формуванні цих галузей права пріоритет віддається предмету правового регулювання (трудове право, фінансове право і т. ін.).

4. *Комплексні галузі права.* При формуванні цих галузей права одночасно враховується специфіка предмета і методу правового регулювання. Сьогодні до таких галузей права слід віднести тільки процесуальні галузі (цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне і адміністративно-процесуальне право).

Визнання вченими України існування адміністративно-процесуального права:

прискорить розвиток та систематизацію законодавства в цій сфері; дасть можливість в юридичних навчальних закладах викладати як основну дисципліну адміністративно-процесуальне право; готувати майбутніх спеціалістів у цій сфері; звернути увагу вчених на численні проблеми адміністративних проваджень, що прискорить їх вирішення як на законодавчому так і правозастосовчому рівнях.

Література

1. *Основы государства и права Украины в вопросах и ответах.* — Х.: ООО “Одиссей”. — 2003. — 432с.;
2. *Поляков А.В. Общая теория права. 2-е изд., доп.* — Спб.: Издательство “Юридический центр Пресс”. — 2003. — 845с.;
3. *Протасов В.Н. Основы общеправовой процессуальной теории.* — М.: Юридическая литература. — 1991. — 144с.;
4. *Мамутов В.К. Система советского права и перспективы ее развития // Сов. Государство и право.* — 1982. — № 6. — С.91;
5. *Миколенко А.И. Место административно-процессуального права в системе права Украины // Правова держава.* — 2002. — № 4. — С. 171-174.

А. И. Миколенко

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова,
кафедра административного и предпринимательского права,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

СУЩЕСТВУЮТ ЛИ КОМПЛЕКСНЫЕ ОТРАСЛИ ПРАВА?

РЕЗЮМЕ

Предлагается выделять в зависимости от метода и предмета правового регулирования: фундаментальные, основные, специальные и комплексные отрасли права, где комплексными являются только процессуальные отрасли, имеющие свой специфический предмет и метод правового регулирования: *гражданско-процессуальное, уголовно-процессуальное и административно-процессуальное право.*

Ключевые слова: отрасль права, отрасль законодательства, предмет правового регулирования, метод правового регулирования, систематизация отраслей права, комплексные отрасли права.